

PRAXISE POLIITIKAANALÜÜS

COVID-19 pandeemia sotsiaal-majanduslik mõju soolisele võrdõiguslikkusele

Juuni 2021

Sandra Haugas, Mari-Liis Sepper. Mõttekoda Praxis, 2021.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

PÕHISÕNUMID

- **Tasustamata tööd, sh nii „nähtavad“ (nt laste eest hoolitsemine, toiduvalmistamine, kodu koristamine) kui ka „nähtamatud“ ehk nn vaimne koormus (nt toiduplaneerimine, kodutööde jaotamine pereliikmete vahel ja nende ülevaatamine, laste koolist tulevate e-kirjade lugemine ja nendele vastamine) on pandeemia ajal jäänud rohkem naiste kanda.** Kuna selliste tööde maht on pandeemia ajal ka oluliselt suurenenud, on pandeemia toonud naiste jaoks kaasa märkimisväärsed töö ja pereelu ühitamise raskused, millest tulenevalt on osad naised olnud sunnitud oma tasustatud töö koormust vähendama või sellest loobuma. See on vähendanud ka naiste unetunde, aega iseendale ning toonud kaasa vaimse tervise probleeme.
- **Naiste valmidus loobuda pere nimel karjäärist või täiskohaga tööst avaldab eeldatavasti pikaajast mõju soolisele võrdsusele tööturul.** Praegune tööst loobumine võib pikas perspektiivis mõjutada naiste edenemist ametialasel karjääril ning naiste tööhõivet, sh soolist palgalõhet ja pensionilõhet. Teisalt võib pandeemial olla positiivne mõju nais-ettevõttele – osad naised loobusid palgatööst, et tööaja suurema paindlikkuse nimel alustada ettevõtlusega.
- **Eesti majandus toetub tasustamata reproduktiivtööle, mida teevad ennekõike naised.** Ka tavaolukorras toetub majandus tasustamata reproduktiivtööle, mis on eelkõige naiste kanda. Pandeemia, iseäranis eriolukord ja nn inimeste kodudesse sulgemine, viis meid tagasi minevikku, mil laste ja teiste abi vajavate lähedaste hooldus oli suures mahus naiste õlgadel ilma formaalsete hoiuteenuste toeta. Formaalse lastehoiu ja teiste päevahoiuteenuste katkestamine Eestis tõi suure koormuse just töötavate naiste õlgadele, kes pidid hooldus- ja kodutööde kasvust hoolimata jätkama oma palgatööga. COVID-19 majandusmõju mõõtmisel tuleks arvestada, et sektoreid, mis moodustavad ühiskonna nn formaalse majanduse, hoiab käigus naiste tasustamata töö.
- **Lapsevanemate jaoks on kohanemine pandeemiaga olnud keeruline.** Iseäranis raskena kirjeldavad seda naised, üksikvanemad, eesliinitöötajad ja erivajadusega laste vanemad. Just nende jaoks on pandeemia toonud kaasa suuri raskusi töö ja pereelu ühitamisel. Lisaks valmistab lapsevanematele, sõltumata soost, muret laste toimetulek pandeemia ajal: osadel juhtudel on pandeemia lastele juba negatiivse jälje jätnud (nt õpiraskuste vm vaimse tervise probleemide tekke näol).
- **Eestis ei ole kasutusele võetud piisavalt meetmeid, toetamaks lapsevanemate edukat toimetulekut ja soolist võrdsust pandeemia ajal.** Rakendatud meetmetest kõige enam ollakse rahul toidupakkide ja alusharidusasutuste kohatasuvabastusega. Kuna tegemist on kohalike, mitte riiklike meetmetega, esineb peredele pakutavate meetmetega seoses teatav piirkondlik ebavõrdsus: ühtedes KOVides pakutakse toidupakkides töö ja pereelu paremat ühitamist võimaldavaid valmistoite, teistes aga kuivaineid vms, mis töö ja pereelu ühitamisele oluliselt kaasa ei aita; ühtedes KOVides on alusharidusasutuste kohatasuvabastus, teistes aga mitte jne.
- **Lapsevanemad, sõltumata soost, on väga kriitilised riikliku kriisijuhtimise osas.** Esile tõstetakse kehva planeerimist, ebapiisavat otsustamisjulgust, põhjendamatute otsuste tegemist, liigset vastutuse asetamist üksikisikule, vähest koostööd erasektoriga ning kõige enam ebaõnnestunud kommunikatsiooni (sh ebaselgeid sõnumeid, infopuudust, vähest empaatiat ja inimeste hirmutamist).
- **Ehkki sotsiaalpoliitika ja soolise võrdõiguslikkusega tegelevad poliitikakujundajad teadvustavad, et pandeemia võis naisi mõjutada negatiivsemalt kui mehi, on tegelikus Eesti poliitikakujunduses**

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

sooperspektiivist lähtunud väga vähe (sisuliselt ainult ohvriabi poliitikas). Poliitikaid kujundades sooperspektiivi olulisust küll arutati, kuid meetmete kujundamisel tehti otsus siiski meetmete kasuks, mis on universaalsed, st ei sihitu kumbagi soogruppi eraldi. Seda seletab poliitilise tahte vähesus, mis omakorda tuleneb sellest, et Eesti poliitikakujunduses ei ole soolise võrdõiguslikkuse teema olulisust ilmselt piisavalt mõistetud ning tugevat soolist võrdõiguslikkust edendavat süsteemi loodud. Uue süsteemi loomine pandeemia tingimustes on aga väga keeruline; pigem õnnestub pandeemia ajal edukalt arendada olemasolevaid süsteeme, nagu nt ohvriabi süsteemi puhul ka tehti.

- **Erinevalt mitmetest teistest riikidest Eestis pandeemia lähisuhtevägivalda juhtumitest teatamise arvus kasvutrendi kaasa ei toonud.** See ei pruugi siiski tähendada, et vägivallajuhtumid tegelikkuses ei sagenenud – pigem võib pöördumiste kasvu puudumist seletada ohvrite piiratud võimalused vägivallategude toimepanijaga pidevalt koos kodus olles abi otsida. Kui mõnes teises riigis (nt Ühendkuningriigis) seletab lähisuhtevägivalda juhtumitest teatamise arvu märkimisväärset kasvu pandeemia algul kolmandate osapoolte (nt naabrite) pöördumiste arvestatav kasv, siis Eestis on see näitaja püsinud stabiilselt madal, 12% juures kõigist pöördumistest. Seega näib Eestis endiselt üsna levinud olevat ühiskondlik hoiak, mille kohaselt on kodus esinev vägivald n-ö pere siseasi ja kõrvalised isikud sellesse sekkuma ei peaks.
- **Kuna kolmandate osapoolte üles kutsumine lähisuhtevägivalda tegudest teada andma oli pandeemia algul ohvriabi kommunikatsioonistrateegia keskne osa, annab kolmandate osapoolte stabiilselt madal pöördumiste arv tunnistust ohvriabi ebaedukast kriisikommunikatsioonist.** See on probleem, mille akuutsust tajuvad ka ohvriabi eksperdid ise. Ohvriabi poliitika teise kitsaskohana ilmnis naiste tugikeskuste toimimine kriisi algul, mil tugikeskused pandeemiahirmus uksi sulgema asusid. Poliitikakujundajate veenmistöö tulemusel õnnestus keskused ja nende pakutavad teenused siiski pandeemia ajal avatuna hoida.

SISSEJUHATUS

Naiste ja meeste sotsiaal-majanduslik olukord ei ole võrdne, soolised lõhed püsivad paljudes eluvaldkondades.¹ Eelduslikult sooline ebavõrdsus kriisi ja eriolukorra ajal kasvab. McKinsey Global Institute on oma COVID-19 pandeemia soolise mõõtmel analüüsis väitnud, et pandeemia on pööranud tagasi senised saavutused soolise võrdõiguslikkuse vallas ning kuna valitsused ei ole pandeemia suuremat negatiivset mõju naistele meetmetega tasandanud, on sellel maailma majandusele pärssiv mõju.² Ka Eurofound on näidanud, et pandeemia on andnud naiste ja meeste vahelisele võrdsusele tagasikäigu.³

Siinses analüüsis peegeldub 2021. aasta märtsis ja aprillis tehtud fookusgrupi- ja ekspertintervjuudega kogutud teadmine COVID-19 pandeemia soolisest mõjust Eestis. Fookusgrupi intervjuud viidi läbi lapsevanematega ning ekspertintervjuud poliitikakujundamisega tegelevate ekspertidega sotsiaal-, võrdsuspoliitikate ja ohvriabi valdkonnast. Eesti olukorrale teeb sissejuhatuse ülevaade rahvusvahelistest uuringuaruannetest, mis käsitlevad pandeemia mõju soolisele võrdõiguslikkusele. Andmeallikate ja meetodika kohta vaata pikemalt aruande alajaotust „Metoodika“.

¹ EIGE (2021). Gender Equality Index. <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2020/country> (18.01.2021).

² McKinsey Global Institute (2020). COVID-19 and gender equality: Countering the regressive effects. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/covid-19-and-gender-equality-countering-the-regressive-effects> (10.01.2021).

³ Eurofound (2020). Living, working and COVID-19. COVID-19 series. Publications Office of the European Union. Luxembourg. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf (02.05.2021).

COVID-19 PANDEEMIA MÕJU SOOLISELE VÕRDÕIGUSLIKKUSELE RAHVUSVAHELISTES UURINGUTES

Soolise ebavõrdsuse suurenemine

COVID-19 pandeemia erinevat mõju Euroopa naistele ja meestele on uurinud teiste seas põhjalikumalt Eurofound.⁴ Eurofoundi järgi on valitsuste võetud meetmed suurendanud soolisi lõhesid (naiste kahjuks) tööhõives, koduste tööde koormuse jaotamises ning majandusliku kindlustunde osas.⁵ Sooliselt kihistunud tööturuga seotud probleemid ilmnevad just kriisides, mil üks soogrupp on teatud tegevusalal arvulise enamuse tõttu easoodsamas olukorras. Näiteks kui kriis toob kaasa ulatuslikud koondamised teenindussektoris, kus enamus töötajatest on naised, või kui majandussurutise tingimustes tõmmatakse pidur just ehitusprojektidele sektoris, kus valdav enamus töötajatest on mehed.⁶ Teatud eluvajalikel tegevusaladel (nt transport, korrakaitse ja põllumajandus) domineerivad paljudes Euroopa riikides mehed, samas kui teistel (nt sotsiaalvaldkonnas, hariduses ja tervishoius) on ülekaalus naised. Eelduslikult on neis sektorites töötavad inimesed töökaotuse eest paremini kaitstud tulenevalt nende töö suuremast vajalikkusest kriisi kontekstis. Neisse sektorisse võib aga kriisi negatiivne mõju jõuda hiljem, näiteks kui avaliku sektori kulude kärped hakkavad ka neis sektorites negatiivset mõju avaldama. Nii juhtus 2007. aasta majanduskriisis, kui kriisi alguses kasvas töötus kiiremini meeste domineeritud tegevusaladel, kriisist väljumisel kasvas aga kärpete tõttu töötus sektorites, kus olid enamuses naised.⁷

Euroopa riikide võrdlevates analüüsidest tuuakse COVID-19 kriisiga seoses välja just noorte töötuse määra kasvu.⁸ 2019. ja 2020. aasta teise kvartali võrdluses kahanes Euroopas tööhõive määr enam noorte (15–24aastaste) naiste seas (8 protsendipunkti võrra; samas vanuses meestel 7,1 protsendipunkti võrra). Samas vähendati tööaega just vanematel meessoost töötajatel (vanuses 65+).⁹

Eestis ei saa töötuse osas täna öelda, et COVID-19 kriis puudutab enam naisi. 2021. aasta veebruaris oli naiste osakaal registreeritud töötutest 51,8 protsenti ja meeste oma 48,2. Eelmise aasta veebruaris olid töötutest 50,1 protsenti naised ja 49,9 protsenti mehed.¹⁰ Ametialade lõikes on töötus kasvanud enim müügi- ja teenindustöötajate ning lihttöölise seas. Naiste osakaal töötute hulgas on küll veidi kasvanud, aga mitte mahus, mis lubaks öelda, et naisi on kriis valusamalt tabanud. Lisaks näitas Praxis analüüs töötasu hüvitise mõjust suhtelisele vaesusele, et hüvitis aitas ära hoida just meeste sattumist suhtelisse vaesusse.¹¹ Täna võib olla ka veel vara hinnata, kuidas mõjutas pandeemia naiste ja meeste töötust, eriti kui pandeemiast tingitud majandussurutis võib kesta Euroopas aastaid.

⁴ *Ibid.*

⁵ Eurofound (2020). COVID-19 fallout takes a higher toll on women, economically and domestically. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/blog/covid-19-fallout-takes-a-higher-toll-on-women-economically-and-domestically> (10.01.2021).

⁶ Maailma mastaabil on COVID-19 kriisi erinevate etappide mõju naistele ja meestele analüüsinud UNCTAD, vt: Zarilli, S. and Luomaranta, H. (2021). Gender and unemployment: Lessons from the COVID-19 pandemic. UNCTAD. <https://unctad.org/news/gender-and-unemployment-lessons-covid-19-pandemic> (04.05.2021).

⁷ Kushi, S., and McManus, I. P. (2018). Gendered costs of austerity: The effects of welfare regime and government policies on employment across the OECD, 2000–13. *International Labour Review*, 157(4), 557–587.

⁸ Destatis (2021). Europe, EU-Monitor COVID-19. <https://www.destatis.de/Europa/EN/Topic/COVID-19/COVID-19-article.html> (04.05.2021).

⁹ Eurofound (2021). COVID-19: Implications for employment and working life, COVID-19 series. Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20050en.pdf (04.05.2021).

¹⁰ Töötukassa (2021). Peamised statistilised näitajad: Registreeritud töötud. <https://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/registreeritud-tootud> (04.05.2021).

¹¹ Koppel, K. ja Laurimäe, M. (2021). Praxis poliitikaanalüüs. COVID-19 sotsiaal-majanduslik mõju: Töötukassa töötasu hüvitis 2020. <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2021/01/Tootukassa-tootasu-huvitis-poliitikaanaluus-3.pdf> (02.05.2021).

Eesliinil on naised

Eesliinitöötajate hulka kuuluvad tervishoiutöötajad, haridustöötajad, jaekaubanduse müüjad, pääste- ja hooldustööd tegevad inimesed, kellest suur osa on naised. 2018. aastal moodustasid hooldusega tegelevad töötajad Euroopa Liidus kogu töötajaskonnast 21% - neid oli kokku 49 miljonit. Neist omakorda 76% olid naised.¹² 2018. aasta andmetel olid 93% Euroopa lastehoiutöötajatest ja õpetajaabidest naised. Ka Eestis töötavad nii tervishoiu-, hooldus- kui ka haridustöötajatena enamuses just naised. 2017. aastal oli arstidest 74% naised, õdedest 96,6%.¹³ Eesti õpetajatest on 83,8% naised.¹⁴

COVID-19 pandeemia on olnud eriti raske tervishoiutöötajatele. Üleilmselt on COVID-19 nakatanud rohkem naissoost tervishoiutöötajaid (72% kõigist nakatunud tervishoiutöötajatest olid naised) kui mehi, meessoost tervishoiutöötajad on aga naistest sagedamini kaotanud koroona tõttu oma elu (71% kõigist COVID-19 tõttu surnud tervishoiutöötajatest olid mehed).¹⁵ Terviseametil puuduvad täielikud andmed Eesti nakatunute elukutse ja sotsiaal-majandusliku seisundi kohta, siiski on ka amet hinnanud, et vähemalt 12% 2020. esimeses pooles nakatunutest olid tervishoiu- ja hooldusasutuste töötajad, nende sooline jaotus ei ole avalikustatud.¹⁶

Eurofoundi andmetel kogesid tervishoiu-, kaubandus-, haridustöötajad ning majutuse alal töötavad inimesed pandeemia esimese laine ajal tööga seoses suuremat emotsionaalset pinget kui teiste elualade esindajad.¹⁷ Pea kolmandik tervishoiutöötajatest tundis, et nende töö väsitab neid vaimselt alati või enamiku ajast.

Kriiside ajal lähisuhtevägivald sageneb

Euroopa Komisjoni hinnangul on COVID-19 pandeemia ajal Euroopas suurenenud lähisuhtevägivalda juhtumite arv¹⁸, mis kinnitab varasemat teadmist, et kriiside ja katastroofide ajal lähisuhtevägivald sageneb või eskaleerub.¹⁹ Üle-euroopalisi võrreldavaid andmeid veel ei ole, aga mitmed analüüsid näitavad, et viiruse leviku takistamiseks inimeste kodudesse suunamine tõi kaasa lähisuhtes olevate inimeste vahel laialdasema vägivalda kasutamise. Näiteks tõusis Prantsusmaal 2020. aasta kevadel koju sulgemise esimesel nädalal lähisuhtevägivalda kuriteadete arv 32%, Leedus kolmel esimesel nädalal

¹² EIGE (2021). Gender inequalities in care and consequences for the labour market.

<https://eige.europa.eu/publications/gender-inequalities-care-and-consequences-labour-market> (30.04.2021).

¹³ Vt pikemalt: Tomson, K. (2019). Health Care Personnel in Estonia. (https://tai.ee/sites/default/files/2021-03/157138479620_Health_Care_Personnel_in_Estonia_2017.pdf) (02.05.2021).

¹⁴ Vt täpsemalt: Taimalu, M., Uibu, K., Luik, P. ja Leijen, Ä. (2019). Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused. 1. osa.

https://www.hm.ee/sites/default/files/talis_eeesti_raporti_i_osa_0.pdf (02.05.2021).

¹⁵ EIGE (s.d.). Essential workers. <https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/essential-workers> (30.04.2021).

¹⁶ https://www.terviseamet.ee/sites/default/files/Nakkushaigused/COVID-19/COVID-19_2020a_1_poolaasta_ulevaade.pdf (02.05.2021).

¹⁷ Eurofound (2020). Living, working and COVID-19. COVID-19 series. Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf (02.05.2021).

¹⁸ European Union (2021). 2021 report on gender equality in the EU.

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2021_en.pdf (02.05.2021).

¹⁹ IRC (2019). Everything on her shoulders: rapid assessment on gender and violence against women and girls in the Ebola outbreak in Beni, DRC. <https://www.rescue.org/report/everything-her-shoulders-rapid-assessment-gender-and-violence-against-women-and-girls-ebola>; Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S., and van Gelder, N. (2020). Pandemics and Violence Against Women and Children. <https://www.cgdev.org/sites/default/files/pandemics-and-vawg-april2.pdf>; IRC (2020). IRC data shows an increase in reports of gender-based violence across Latin America. <https://www.rescue.org/press-release/irc-data-shows-increase-reports-gender-based-violence-across-latin-america>; Women's Aid (2020). Survivors say domestic abuse is escalating under lockdown. <https://www.womensaid.org.uk/survivors-say-domestic-abuse-is-escalating-under-lockdown/>.

20% ja lirimaal viiekordistus lähisuhtevägivalla juhtumites tehtud kaitseotsuste arv (nt lähenemiskeeldu määramine jms).²⁰

Pikem analüüs COVID-19 mõjust lähisuhtevägivallale Euroopa Liidus on ilmunud Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudilt (EIGE). Uuring toob välja, et ehkki kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides viidi ellu meetmeid, toetamaks ja kaitsmaks naissoost lähisuhtevägivalla ohvreid reaktsioonina COVID-19 pandeemia, töötati laialdane tegevusplaan või detailne juhend lähisuhtevägivalla ohjeldamiseks pandeemia tingimustes välja ainult üksikutes liikmesriikides²¹. Uusi õigusakte või olemasolevate õigusaktide täiendusi võeti vastu 14 EL-i riigis, kusjuures peamiselt olid need suunatud sellele, et tagada teenuste järjepidevus ohvritele ja nende lastele pandeemia tingimustes. Seadusi, määruseid või otsuseid, mille eesmärgiks oleks olnud vältida olukordi, kus ohver jääb koos vägivallatsejaga oma koju lõksu, kohtas vähem. Isegi kui selliseid meetmeid kehtestati, keskendusid need rohkem alternatiivse elamiskoha võimaldamisele ohvritele ja mitte niivõrd vägivallatseja kodust eemaldamisele. Pea kõigis liikmesriikides toimus pandeemia ajal mingigi teavitamine lähisuhtevägivalla teemal (nt ohvrite võimalustest abi saada ning vägivalla riskidest lastele, aga tehti ka üleskutseid vägivalla tunnistajatele anda vägivallategudest teada).

EIGE analüüs tõstab esile ka mitmed paljulubavad praktikad, millele on omane see, et need moodustavad osa laiemast soopõhise vägivalla vastu rakendatavast strateegiast, nende rakendamise on kaasatud sidusgrupid erinevatest sektoritest ning tegevuste rahastamine on tagatud ka kriisijärgseks perioodiks. Üheks näiteks sellisest praktikast on erasektori initsiatiiv lirimaal, kus Airbnb koostöös Safe Ireland'iga pakkus vägivallaohvritele tasuta erakorralist majutust, korvamaks riigi vähenenud võimekust pandeemia ajal ohvreid majutada.

Majandus toetub tasustamata reproduktiivtööle, mida teevad enam naised

Kodune hoolduskoormus on ka tavaolukorras rohkem naiste õlgadel. Euroopa Liidus teevad 92% naistest nädalas mitmel päeval mingit tasustamata tööd ning 81% naistest teevad seda iga päev (meestest vastavalt 68% ja 48%).²¹ Siinne analüüs kasutab koduste kohustuste tähistamiseks mõistet „reproduktiivtöö“, mis on filosoof Silvia Federici loodud kontseptsioon, mis hõlmab laste saamise ja üleskasvatamise töö kõrval kõiki neid töid, mille eesmärk on hoida ennast ja ümbritsevaid toidetuna, kaitstuna, puhtana ja hoolitsetuna.²² See on töö, mida tuleb ikka ja jälle teha ning mida teevad sagedamini just naised ning tasuta.

Juba enne pandeemiat panustasid naised laste eest hoolitsemisse palju enam tunde kui mehed: Euroopa Elukvaliteedi Uuringu 2016. aasta andmetel 39 tundi nädalas meeste 21 tunni vastu²³. Toidu valmistamise ja koristamise peale kulus naistel pandeemia eelsel ajal keskmiselt 17 tundi nädalas meeste 10 tunni vastu. Pandeemia ohjamiseks inimeste kodudesse suunamine suurendas eelduslikult naiste tasustamata reproduktiivtöö mahtu veelgi, sest ka kooli- ja lasteaialapsed olid kodus.

²⁰ European Union (2021). 2021 report on gender equality in the EU.

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2021_en.pdf (02.05.2021).

²¹ EIGE (2021). Gender inequalities in care and consequences for the labour market.

<https://eige.europa.eu/publications/gender-inequalities-care-and-consequences-labour-market> (30.04.2021).

²² Federici, S. (2012). Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction and Feminist Struggle. PM Press.; Federici, S. (2018). Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Common. PM Press.

²³ Eurofound (2017). European Quality of Life Survey 2016: Quality of life, quality of public services, and quality of society. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Eurofoundi uuring²⁴ näitab, et pandeemia ja pereliikmete koju jäämine tekitas eurooplastel pingeid töö ja pereelu ühitamisel: nii naiste kui meeste rahulolu töö ja pereelu ühitamise võimalustega langes. Aprillis 2020 kurtsid Eurofoundi küsimustikule vastanud eurooplased, et töö ja pereelu vahel tasakaalu saavutamine on keeruline eelkõige selle tõttu, et töömõtted mõlguvad meeles ka siis, kui nad ei tööta. Juulis 2020 leidsid vastajad, et peamine takistus tasakaalu leidmisel on see, et nad on pärast tööd liiga väsinud, et teha koduseid töid. Just lastega inimesed leidsid, et uute oludega kohanemine on raske. 34% juulis 2020 vastanutest, kel on alla 12-aastased lapsed, leidsid, et nende töö ei luba neil anda oma perele piisavat tähelepanu. Vaid 16% neist, kel ei ole alla 17-aastaseid lapsi ning 21% neist, kelle lapsed on vanuses 12–17 tundsid sama. Aprillis 2020 kogesid naised (24%) enam kui mehed (20%) raskusi töö ja pereelu ühitamisel, eriti mis puudutab tööjärgset väsimust, mis takistab koduste tööde tegemist. Juulis 2020, kui paljudes riikides ärid ja ühiskond laiemalt taas avati, tundis nii 31% naistest ja 26% meestest. Samal perioodil tundis 29% kuni 11-aastaste laste emadest, et tööle on pere tõttu raske keskenduda, vaid 11% sama vanade laste isadest tundis sama. Seda erinevust seletab arvatavasti asjaolu, et töötavatel emadel, kel on kuni 11-aastased lapsed, kulus nädalas 54 tundi laste hoidmisele, sama vanade laste isadel kulus nädalas laste hoidmisele aga 32 tundi.²⁵

Pandeemia ja meetmete soolise mõju uurimine

Varasemate epideemiate (sh Ebola ja Zika) kogemus näitab, et viiruse puhangu ohjamiseks katkevad mitmed haridus- ja tervishoiuteenused, mis on eluvajalikud just naistele ja lastega peredele, seksuaalvägivalla ohvritele, krooniliste haigustega inimestele (HIV/AIDS patsiendid) jt.²⁶ ÜRO andmetel on vaid ühel riigil kaheksast COVID-19 pandeemia haldamiseks kasutusel abinõud, et kaitsta naisi pandeemia negatiivse sotsiaal-majandusliku mõju eest.²⁷

COVID-19 Global Gender Response Tracker vaatleb 2500 meetet 205 riigis läbi sooprisma. Enim meetmeid (704) on kasutusel naiste ja tüdrukute vastase vägivalla (NVV) vastu astumiseks, nende hulgas on põhiteenuste nagu nõuandetelefonide ja tugikeskuste tagamine. Siiski pidas vaid neljandik riikidest NVV teenuseid osaks riiklikust või regionaalsest COVID-19 tegevusplaanist. Sotsiaalkaitse, hoolduskriisi haldamise ja töökohtade säilitamise meetmed ei ole üldjuhul naiste vajadusi arvesse võtnud. Vaid 10% kõigist meetmetest (85 riigis) olid sõnaselgelt suunatud naiste majandusliku kindlustunde suurendamiseks. Alla kolmandiku riikidest oli tegutsenud selle nimel, et toetada naisi tasustamata hoolduskoormuse kandmisel suurendades lastehoiu ning eakate ja puuetega inimeste hoolduse võimalusi.

Pandeemia haldamise kontekstis on rahvusvahelised organisatsioonid toonud välja vajaduse analüüsida andmeid soo, vanuse ja puude olemasolu lõikes, et tagada meetmete sihitamine gruppidele, kellel on neid kõige enam vaja ning vältimaks meetmete soovimatut mõju.²⁸ Pandeemia ja selle ohjamise meetmete uurimisel on tulemuslikum kasutada soouuringute distsipliinist tuntud

²⁴ Eurofound (2020). Living, working and COVID-19 COVID-19 series. Publications Office of the European Union. Luxembourg: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf (16.05.2021).

²⁵ *Ibid.*

²⁶ UNICEF (s.d.). Five Actions for Gender Equality in the COVID-19 Response. <https://www.unicef.org/media/66306/file/Five%20Actions%20for%20Gender%20Equality%20in%20the%20COVID-19%20Response:%20UNICEF%20Technical%20Note.pdf> (10.01.2020).

²⁷ UN Women (2020). COVID-19: Only one in eight countries worldwide have measures in place to protect women against social and economic impacts, new data shows. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/9/press-release-launch-of-social-and-economic-impacts-response-tracker> (18.01.2021).

²⁸ UNICEF (s.d.). Five Actions for Gender Equality in the COVID-19 Response. <https://www.unicef.org/media/66306/file/Five%20Actions%20for%20Gender%20Equality%20in%20the%20COVID-19%20Response:%20UNICEF%20Technical%20Note.pdf> (10.01.2021).

interseksionaalset lähenemist, mis tähendab, et kahe suurima sotsiaalse grupi (naised ja mehed) sees vaadeldakse võimalusel erisusi, mis tekivad ristuvatest ebavõrdsustest (nt sugu+rahvus, sugu+vanus, sugu+puue). Kui naiste haavatavus perevägivalda osas on meestega võrreldes oluliselt suurem ja üldteada, siis näiteks puuetega naised moodustavad naiste hulgas eraldi riskigrupi, kelle oht sattuda perevägivalda ohvriks on veelgi suurem.²⁹ Vene emakeelega naiste positsioon tööturul oli enne pandeemiat kehvem nii eesti emakeelega meeste kui ka naistega võrreldes, mis tähendab, et kriis võib venekeelsete naiste ebavõrdsust positsiooni süvendada. FRA on näiteks vähemusrahvusgruppe romasid ja rändajaid uurides leidnud, et pandeemia olukorras suureneb ka rahvusega seoses diskrimineerimine ja vaesusrisk.³⁰

COVID-19 PANDEEMIA MÕJU SOOLISELE VÕRDSUSELE EESTIS EKSPERTIDE HINNANGUL

Sooperspektiivi olulisust ehk naiste ja meeste pandeemia kontekstis eriliste vajaduste arvesse võtmist pandeemia piirangute ja tugimeetmete väljatöötamisel teadvustavad kõik eksperdid (sh nii sotsiaalala-, võrdsuspoliitikate- kui ka ohvriabi eksperdid), kellega intervjuu läbi viidi. Sotsiaalala ekspert toob perspektiivi olulisuse põhjendusena välja selle, et just naised on rohkem eesliinitöötajate ning perevägivaldaohvrite hulgas ja seega vajaksid naised kohati erilist lähenemist. Ohvriabi eksperdid rõhutavad sooaspektile tähelepanu pööramise vajadust samuti seoses sellega, et naised on selges ülekaalus lähisuhtevägivalda ohvrite hulgas. Nende andmetel on vastav osakaal Eestis läbi aastate püsinud 80% juures. Võrdsuspoliitikate ekspert tõstab esile terve rea põhjuseid, miks sooperspektiivile on pandeemia poliitika kujundades oluline tähelepanu pöörata:

- naiste ülekaal eesliinitöötajate seas ja naiste sagedasem ühistranspordi kasutamine ning sellest tulenev suurem koroonaviirusega nakatumise oht;
- naiste ülekaal nende seas, kes töötavad pandeemiast enim puudutatud majandusvaldkondades (nt turisminduses) ja sellest tulenev majanduslikesse raskustesse sattumise oht;
- naiste suurem koormus tasustamata reproduktiivtööde tegemisel (st laste, eakate ja puuetega inimeste hooldamisel ning kodutöodes) ja sellest tulenev vaimse tervise probleemide tekkimise oht ning majandusliku iseseisvuse vähenemise oht, sest tasustamata koduste toimetuste suure koormuse kõrvalt jääb vähe aega ja jõudu tegeleda tasustatud tööga, sh võtta vastu tööalaseid väljakutseid ja edendada oma karjääri;
- naiste majanduslikest raskustest tulenev surve teenida elatist seksi müümisega, mis võib naiste haavatavat positsiooni ühiskonnas veelgi süvendada;
- suurem tõenäosus, et distantsõppe ajal võtavad tasustamata kodutöodes abistaja rolli üle tüdrukud, mitte poisid;
- meeste sagedasem tervist kahjustav käitumine (nt suitsetamine) ja suremus koroonaviirusesse.

Ehkki sooperspektiivi olulisust pandeemia poliitikate väljatöötamisel teadvustavad kõik intervjuueeritud eksperdid, lähtuti tegelikus poliitikakujunduses sellest vähe. Seda tehti ainult ühes valdkonnas – ohvriabis. Sotsiaalvaldkonnas üldiselt on sotsiaalala eksperdi sõnul poliitika kujundades küll arvesse võetud töö ja pereelu ühitamise printsiipi, kuid spetsiifiliselt naiste või meeste kogemusi ja vajadusi silmas pidavaid piiranguid või tugimeetmeid loodud ei ole. Ka võrdsuspoliitikate ekspert ei saa välja tuua mitte ühtegi nn pandeemia poliitikat, mis oleks loodud soolise võrdõiguslikkuse edendamise nimel. Ühtlasi toob võrdsuspoliitikate ekspert näiteid meetmetest, mida nende osakond

²⁹ EIGE (2021). Gender Equality Index. <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2020/domain/violence> (04.05.2021).

³⁰ FRA (2020). Pandemic worsens Roma and Travellers poverty and discrimination.

<https://fra.europa.eu/en/news/2020/pandemic-worsens-roma-and-travellers-poverty-and-discrimination> (18.01.2021).

soolise ebavõrdsuse suurenemise vältimiseks pandeemia mõjul välja pakkus (nt lisatasu hoolekandetöötajatele), kuid lisab, et neid ettepanekuid ei õnnestunud realiseerida. (Vt allpool seletusi, miks sooperspektiivi poliitikakujunduses vähe arvesse võeti.)

Ohvriabi eksperdid tõstavad esile mitmeid samme, mis soospekti silmas pidades nende valdkonna poliitikakujunduses ja -rakenduses pandeemia ajal astunud on. Need võib jaotada kaheks: olemasolevate teenuste edasiarendamine ja/ või pandeemia oludele kohandamine ning uute teenuste rakendamine. Esimeste seas pöörati ekspertide sõnul suurt tähelepanu teavitustööle, kinnitamaks abivajajatele, et teenused on ka pandeemia ajal kättesaadavad ning kutsumaks lähisuhtevägivalla tunnistajaid juhtumitest teada andma. Lisaks kasvatati teenindusvõimekust ja hakati pakkuma uusi teenuseid, vastamaks võimalikule abivajajate hulga kasvule pandeemia tingimustes. Valdkonda eraldati lisaressursse ning võeti proaktiivselt ühendust inimestega, kes nende abi varasemalt vajanud on, uurimaks (nt telefonitsi või ka politseiametnike kodukülastuste näol), kuidas neil läheb ning kas on esinenud uusi vägivallaepisoodide. Ohvriabi eksperdid tõstavad esile, et lähisuhtevägivald on saanud politsei üheks prioriteetseks teemaks ja mh on politsei ja prokuratuur koostanud ja tugispetsialistidele edastanud juhiseid, kuidas viiruskriisi ajal lähisuhtevägivalla juhtumitega tegeleda, nt millele pöörata tähelepanu, kui ohvriga telefoni teel suheldakse. Mitmed teenused (sh osa nõustamistest) kujundati ümber selliselt, et need kolisid üle elektroonilistesse kanalitesse. Siiski jäi alles ka kohapealne teenindus, sh tugikeskustes varjupaiga võimaldamine, tervishoiuteenus seksuaalvägivalla ohvritele, teraapiateenused ning vajadusel konsultatsioonid. Võrdsuspoliitikate ekspert märgib siinjuures ühe esile tõusnud kitsaskohana, et pandeemia algul asusid tugikeskuste juhid tugikeskuseid sulgema ning neid oli vaja veenda, et nad teenuse toimimas hoiaksid.

Uue teenusena võeti ohvriabisüsteemis kasutusele telefoni teel pakutav psühhosotsiaalne kriisiabi kriisist kõige enam mõjutatud sihtgruppidele (nt hooldeasutuste töötajatele jt eesliinitöötajatele). 2020. a kevadest toimib ka telefoniliin, kus pakutakse nõustamist vägivallategude toimepanijatele. Võrreldes pandeemia esimest ja teist lainet saab uueks poliitikaks lugeda ka suurenenud tähelepanu tugiteenuste osutajate heaolule: nt supervisioonidel osalemise võimaldamist, töötajate piisavat varustatust isikukaitsevahenditega ning töötajate vaksineerituse tagamist. Siiski toovad ohvriabi eksperdid välja ka mitmeid valdkondi, milles veel edu saavutatud ei ole. Näiteks oleks nende hinnangul oluline töötada välja süsteem, kus oleks võimalik tagada, et lähisuhtevägivalla toimumise järgselt ei peaks kodust lahkuma mitte ohver, vaid vägivallategude toimepanija. Lisaks oleks tarvis arendada süsteemi, kus lapsed lähisuhtevägivalla pealtnägijatena ja seeläbi ka ise ohvritena saaksid parima võimaliku toe. Arendamist vajab ka ohvriabi kommunikatsioonisüsteem — milliseid kommunikatiivseid võtteid kasutada, et jõuda abivajajateni kõige mõjusamalt.

Sooperspektiivi ebapiisavat arvestamist pandeemia negatiivset mõju ohjeldavate poliitikate kujundamisel seletab võrdsuspoliitikate eksperdi hinnangul poliitilise tahte vähesus. See omakorda tuleneb sellest, et soolist võrdõiguslikkust väärtustav mõtteviis ei ole Eesti poliitikakujundajate hulgas piisavalt juurdunud ja seega on tarvis vastavate meetmete vajalikkust iga kord, mil nende kehtestamise osas ettepanek tehakse, otsustajatele väga põhjalikult selgitada ehk otsustajaid meetmete olulisuses veenda. Võrdsuspoliitikate ekspert toob välja, et kriisiolukorras, mil poliitikakujundamine toimib tavapärasest mõneti erinevalt – väiksemamahulise sidusgruppide kaasamisega ja kiiresti –, ei ole selline veenmistöö edukalt tehtav. Seda enam, et võrdsuspoliitikate valdkonnas on ressursid üsna piiratud. See tähendab, et aruteludesse, kuhu vastavaid eksperte ollakse valmis kaasama, ei leidu kiires ajaraames alati eksperte, kellel oleks osalemiseks aega ja/ või spetsiifilist valdkondlikku ekspertiisi. Seega järeldeb võrdsuspoliitikate ekspert, et kriiside ajal on küll võimalik edasi arendada juba olemasolevaid süsteeme (nagu ohvriabi süsteemiga ka tehti), kuid uute poliitikate kujundamine valdkondades, mis riiklikus poliitikakujundamises prioriteetsed ei ole ja mille osas vastavat mõtteviisi

poliitiliste otsustajate hulgas juurdunud ei ole, on väga keeruline ja sestap vähetõenäoline. Seega eeldab soolist võrdsust toetavate poliitikate suuremahulisem vastuvõtmine Eestis ennekõike vastava mõtteviisi tekkimist poliitiliste otsustajate seas.

Ekspertide hinnangul on tõenäoline, et pandeemia on sarnaselt mitmete teiste riikidega suurendanud Eestis soolist ebavõrdsust ja seda ennekõike seoses töö- ja pereelu ühitamise keerukusega, mis on valusamalt tabanud just naisi. Suurem osa tasustamata reproduktiivtöid oli naiste kanda juba pandeemia eelselt ja kriis on nende tööde sooliselt ebavõrdset jaotust tõenäoliselt võimendanud. Lisaks võib ekspertide hinnangul eeldada ka, et pandeemiast tulenevad majandusraskused on andnud suurema löögi just naistele, arvestades naiste kõrget hõivatust pandeemias enim puudutatud majandussektorites (nt turismis). Piisavalt uuringuid nende eelduste kinnitamiseks siiski veel tehtud ei ole.

Erinevalt mitmetest teistest riikidest Eestis pandeemia lähisuhtevägivalla ohvrite pöördumiste arv kasvutrendi kaasa ei toonud. Vastupidi, Eestis pandeemia esimestel kuudel pöördumiste arv hoopis veidi vähenes, jõudes suveks 2020 tagasi tavapärasele tasandile. Ohvriabi ekspertide hinnangul ei ole pöördumiste arvu esialgse languse seletuseks tõenäoliselt mitte vägivallajuhtumite vähenemine, vaid juhtumitest teavitamise vähenemine, sest pandeemia piirangute tõttu oldi paljudel juhtudel vägivallategude toimepanijaga pidevalt kodus koos ja seega võis abi otsimine olla ohvrite jaoks raskendatud. Pöördumiste arvu stabiliseerumist suveks 2020 seletavad ohvriabi eksperdid ühelt poolt piirangute leevenemisega (st ohvritel tekkis ka rohkem võimalusi abi otsida) ning teiselt poolt ohvriabi töötajate teavitustööga, mis informeeris ohvreid, et abistavad teenused on olemas ka pandeemia ajal ning julgustas ohvreid abi otsima. Küsimusele, miks just Eestis lähisuhtevägivalla ohvrite pöördumiste arv pandeemia algul vähenes, samal ajal kui mitmes teises riigis, kus olid kehtestatud vähemalt sama ranged pandeemia levikut tõkestavad piirangud (nt Ühendkuningriigis), pöördumiste arv kasvas, eksperdid lõpuni vastata ei osanud. Ühe võimaliku seletusena käis võrdsuspoliitikate ekspert välja teadmise, et Eestis pöörduvad ohvrid valdavalt ise ehk teisisõnu kõrvaliste tunnistajate (nt naabrite, sõprade) kaudu teatatakse lähisuhtevägivalla kuritegudest väga vähe (ca 12% juhtudest); tema hüpoteesi kohaselt võib riikides, kus pöördumiste arv pandeemia algul kasvas, see näitaja olla suurem. Vaadates Ühendkuningriigi andmeid ilmnebki, et nt Londoni pöördumiste arvu märkimisväärset tõusu pandeemia alguses seletab just kolmandate osapoolte pöördumiste arvu kasv: ohvrite pöördumiste maht jäi vahemikus märts kuni juuni 2020 sellele eelnenud ehk 2019. a sama perioodiga suuresti samaks (kohati isegi langes), samas kui naabrite jt ohvri lähedaste pöördumiste hulk kasvas oluliselt (kokku oli pöördumiste arvu tõus võrreldes 2019. a sama perioodiga 12%)³¹.

COVID-19 PANDEEMIA MÕJU SOOLISELE VÕRDSUSELE JA VANEMLUSELE EESTIS LAPSEVANEMATE KOGEMUSTE PÕHJAL

Pandeemiaga kohanemine

Suurema osa fookusgrupi intervjuudes osalenud lapsevanemate jaoks on kohanemine pandeemiaga olnud keeruline. Iseäranis raskena kirjeldavad olukorda **naised, üksikvanemad, eesliinitöötajad ja erivajadusega laste vanemad**, aga ka need, kellel on mitu last ning kellel on ühtaegu vaja täita mitut

³¹ Office for National Statistics (2020). Domestic abuse during the coronavirus (COVID-19) pandemic, England and Wales: November 2020.

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/articles/domesticabuseduringthecoronaviruscovid19pandemicenglandandwales/november2020> (25.05.2021)

rolli (nt nii lapsevanem kui ka töötaja/ ettevõtja ja üliõpilane). Erineva profiiliga lapsevanemate jaoks seisneb keerukus erinevates asjades.

Näiteks üksikvanemad toovad peamiste murekohtadena välja **vajaliku toe puudumise** ning **äärmise isoleerituse tunde**, mis kombinatsioonis suure töökoormusega võib nende kogemuse põhjal tuua kaasa vaimse tervise probleemid. Üksindustunde ja vaimse tervise probleemide seos on ootuspärane – uuringud on näidanud, et üksindus võib tervisele lõppkokkuvõttes mõjuda sama negatiivselt nagu 15 sigareti suitsetamine igapäevaselt³².

„Mina ravin tänaseni oma depressiooni... (...) Lapsega kahekesi pole koormust kellegagi jagada. Tihedat graafik lisaks... (...) Isolatsioon on midagi muud puudega lapsega üksikvanema jaoks, kui suure pere jaoks...“ (38-aastane ema, 1 laps, lapsel erivajadus, üksikvanem)

„Üksikvanemana ei ole koormust kellegagi jagada. Keeruline on olla palgatööl, õpetada lapsi, teha kolm korda päevas süüa. Kohalik omavalitsus pole kordagi huvi tundnud, kuidas läheb.“ (48-aastane ema, 4 last, kahel lapsel erivajadus, üksikvanem)

Eesliinitöötajad tõstavad lisaks esile **stressi, mis tuleneb suhtlusest pandeemia tõttu ärevust tundvate inimestega**, keda nad teenindavad – õpetajate puhul näiteks ärevuses lapsevanemate, apteegitöötajate puhul piirangute osas tõrksate ja tõredate klientidega. Lisaks tekitab neis pingeid **hirm eesliinil töötades haigestuda**, sest puututakse kokku paljude inimestega.

„Kuna ma olen apteegis, siis seal on need hirmud, et käivadki inimesed, kes on haiged – et see nakatumisrisk just seal eesliinil on kõrgem... ja inimesed ka väljendavad oma pahameelt igasuguse vaksineerimise, maskide kandmise ja igasuguste teemade osas meile nagu otse.“ (34-aastane ema, 3 last, lapsel erivajadus, eesliinitöötaja)

Kohanemine pandeemiaga on lapsevanemate endi hinnangul olnud sujuvam nendel, kes juba kriisi puhkemise eel olid kodused või töötasid (osaliselt) kodus ehk paindlikus töövormis. Samas pole see nendegi jaoks kulgenud muretul. Ehkki kodus töötamisega ollakse harjunud, on töötamine kõrvuti (mitme) lapsega siiski keeruline.

„Ma töötan kodukontoris juba aastast 2014, nii et minu jaoks oli tuttav olukord see, et ma pean olema kodus. See ei tekitanud minus mingit probleemi – olla kodus. Aga lihtsalt see, et mul on neli tükki korraga. (...) Ma olen ise programmeerija. (...) Muidugi, kui neli tükki korraga räägivad, on ka keeruline programmeerida...“ (48-aastane ema, 4 last, kahel lapsel erivajadus, üksikvanem)

„Töötan hästi paindlikes tingimustes ehk siis juba enne olin kodukontoris. See on minu meelest tohutult pehmendav asjaolu töö ja pereelu ühitamisel pandeemia ajal. Keerukas on ta ikka, kuna laps on nüüd kodus, siis on ju vaja toetada tema õpinguid ja samal ajal kaks väiksemat möllavad ja vajavad samuti tähelepanu, ja siis oma tööasjade sinna kõige sekka mahutamise. See on ikka suur väljakutse.“ (31-aastane ema, 3 last)

Töö ja pereelu ühitamise keerukused, soolise ebavõrdsuse süvenemine

Enamike fookusgrupi intervjuudel osalenud lapsevanemate jaoks on pandeemia toonud kaasa negatiivseid muutusi töö ja pereelus. Peamiselt on see väljendunud **töö ja pereelu ühitamise keerukustes**, mis tulenevad märkimisväärselt kasvanud koormusest kahel rindel: nii palgatöös kui ka kodustes toimetustes (toiduvalmistamisel, laste eest hoolitsemisel ja koristamises). Töö ja pereelu ühitamise raskusi toovad välja ennekõike **naised ja üksikvanemad**.

„Kui muidu (...) lapsed läksid kooli ja sõid koolis hommiku- ja lõunasöögi, ja siis liikusid trenni – andsid lihtsalt raha kaasa, et nad saaksid enne trenni süüa, ja tegid õhtul ühe suure söögi –, siis (pandeemia ajal – autorite täpsustus) muutus elu nagu

³² Pomeroy, C. (2019). Loneliness Is Harmful to Our Nation's Health. *Scientific American*.
<https://blogs.scientificamerican.com/observations/loneliness-is-harmful-to-our-nations-health/#:~:text=Biologists%20have%20shown%20that%20feelings,of%20cardiovascular%20disease%20and%20cancer.>
(29.05.2021)

päeva pealt selles mõttes, et sa oled sunnitud kolm korda päevas lastele süüa tegema, ja samal ajal vaatama, et (...) kõik jõuaksid oma tundidesse – olema nii-öelda poolenisti õpetaja.“ (48-aastane ema, 4 last, kahel lapsel erivajadus, üksikvanem)

„Töökoormus kasvas metsikult – reaalselt oligi niimoodi, et kuna tegelikult tuli hakata ju ise jalgratast leiutama, kuidas õpetada ja mida teha, ja tuli ju kontor üleöö kolida koju, et ... olid hästi pikad tööpäevad. Ma ütleks, et sellised 18 tundi umbes. (...) Ja see oli füüsiliselt kurnav, sest sa istud kogu aeg arvuti taga.“ (32-aastane ema, eesliinitöötaja)

Vestlusringist jääb üsna selgelt kõlama, et **tasustamata reproduktiivtööd on pandeemia ajal jäänud rohkem naiste kanda**. Kõige enam tõstetakse esile laste eest hoolitsemist, aga ka toiduvalmistamist ja muid koduseid toimetusi.

„Mina siis eelmine kevad olin sisuliselt kogu aeg lastega üksinda. Olimegi üle 2 kuu, kokkuvõttes, maal ja mees käis iga päev linnas tööl, kuna talle ei lubatud kodukontorit teha. Tal olid pikad päevad (...). Siis oligi nii, et hommikul ärkasin, mees on juba linna sõitnud. Õhtul jõudis kusagil kl 7–8 vahel, laste magamapaneku ajaks. Ehk sisuliselt ma olin kogu aeg lastega üksinda. See mõjus küll vaimule väga-väga rusuvalt. (...) Tegelikult oli väga raske.“ (31-aastane ema, 3 last)

„Ma ise tundsin küll, et minu õlul oli palju rohkem. See on üsna tavaline, et kodudes just (...) naistele on selline paratamatult (...) et meie oleme kuidagi lastega tegelemise enda peale võtnud. Isegi ei tule arutluse alla, vaid me teeme seda automaatselt. Pärast küll tagantjärele võime ju analüüsida, et miks see nii läks.“ (31-aastane ema, 2 last, ühel lapsel erivajadus)

Muuhulgas tuuakse välja isegi, et kodus toimetamine on pandeemia ajal naiste jaoks kohati nii intensiivne, et **(tasustatud) tööl olemine on justkui puhkus (kodusest tasustamata tööst)**.

„Kindlasti söögitegemine ja just see (oma laste – autorite täpsustus) õpetamine. Kui vahel oli vaja koduste töödega aidata peale kooli, siis minu lapsel, seitsmendas klassis on ikkagi palju keerulisem. (...) Väga palju võtab ka minult energiat see tema toetamine tema õppimises. (...) Vahel, kui tööle lähen, siis see on mõnes mõttes nagu puhkus minu jaoks... kodust.“ (34-aastane ema, 3 last, eesliinitöötaja)

Lisaks n-ö nähtavatele kodustele toimetustele (nt laste eest hoolitsemisele; toiduvalmistamisele; koristamisele) on pandeemia kontekstis **märkimisväärselt suurenenud ka koormus n-ö nähtamatutele kodustele toimetustele** (nt laste koolist saabuvate e-kirjade lugemisele ja nendele vastamisele; muretsemisele ja tähelepanu pööramisele, kas lastel on koolitöödega ja muus plaanis kõik korras, sh nende emotsionaalsele toetamisele; toiduplaneerimisele; koduste tööde delegeerimisele pereliikmetele; lastele arstivastuvõttude broneerimisele jne), mida on nimetatud ka kui vaimne koormus (*mental load*)³³, muretsemistöö (*worry work*)³⁴, mõtlemistöö (*cognitive labour*)³⁵ ja kodumajapidamise projektijuhtimine (*household project management*)³⁶. Fookusgrupi intervjuudest selgub, et **ka need toimetused on suuremas osas langenud just naiste õlgadele**.

„Lisandunud on see, mis ei ole minu lemmiktegevus ehk siis lõunasöök, mida ma pean iga kord välja mõtlema. Sest kui lapsed olid lasteaias, ei olnud keeruline – vaatad ise, mida sa sööd, kasvõi võileibagi. (...) Ma ütleks, et märkimisväärselt olen pidanud parandama oma planeerimisoskust. Igasuguste asjade puhul planeerimisoskust: mida sa teed, kus sa teed, millal sa teed.“ (40-aastane ema, 6 last)

„Peab väga-väga palju planeerima. Tõesti, nädalamenüü, kasvõi mõned toidukorrad ette tegema, et natukene sellest puhkust saaks.“ (31-aastane ema, 2 last, ühel lapsel erivajadus)

Töö ja pereelu ühitamise raskused on **vähendanud naiste unetunde**, sest päevasel ajal kõiki vajalikke tasustatud ja tasustamata toimetusi ära teha ei jõua ja seega tuleb seda teha varahommikuti või hilisõhtuti/ öösel, mil lapsed magavad.

³³ Emma (2018). The Mental Load: A Feminist Comic. Seven Stories Press.

³⁴ Gonsalves, K. (2020). What Is The Mental Load? The Invisible Labour Falling On Women's Shoulders. <https://www.mindbodygreen.com/articles/what-is-the-mental-load> (29.05.2021)

³⁵ Daminger, A. (2019). The Cognitive Dimension of Household Labor. *American Sociological Review*, 84(4), 609–633.

³⁶ Greco, L. (2020). The 'mental load': Coping as the household project manager. <https://wexnermedical.osu.edu/blog/coping-with-the-mental-load> (28.05.2021)

„Ma alustan arvuti taga tihtipeale pool viis hommikul ja lõpetan kell 11–12 õhtul, et töö oleks tehtud. Ja noh, päeval ma nagunii “hakin” kogu aeg – teen süüa, vaatan lapsi, õpetan... Ja noh, mul kellegagi nagu jagada ei ole neid kohustusi.“ (48-aastane ema, 4 last, kahel lapsel erivajadus, üksikvanem)

„Nüüdses olukorras, kus ma jätkan ülikooliõpinguid, on see natuke keerulisem. See tähendab, et ma pean oma päeva ümber korraldama ja pigem langevad siis kõik õpingute tegemised öisele ajale. Kuskilt tuleb võtta seda aega, sest päeval lihtsalt selle melu sees ei ole see võimalik.“ (40-aastane ema, 6 last)

Sellistes tingimustes on **vähenenud ka emade aeg iseendale** – seda tõstavad esile nii naised ise kui ka nende meestest elukaaslased.

„Kui enne lapsed käisid lasteaias, siis mul oli kaks tundi päevas vähemalt oma aega. Nüüd on mul kaks tundi öösel võib-olla oma aega, enne kui ma arvuti taga töid tehes magama jään. Tegelikult see ajamahukus on ikkagi (...) kordades läinud suuremaks kui enne. Nüüd on aru saada, kui hea elu oli vahepeal.“ (40-aastane ema, 6 last)

„Abikaasa puhul arvan, et lihtsalt see aeg enese jaoks – seda on vähem. Selle arvelt tuleb näpistada.“ (46-aastane isa, 3 last, ühel lapsel erivajadus)

Mitmed naised toovad välja, et pandeemia on koguni tekitanud olukorra, kus suurenenud reproduktiivtööde koormuse tõttu on naised olnud sunnitud oma **tasustatud töö koormust vähendama, sellest loobuma või selle paindlikumat töö- ja pereelu ühitamist võimaldava ametikoha vastu vahetama**.

„Ma olen (...) teinud väga suure muutuse oma elus – vahetasin juhtiva koha riigiametis, üliintensiivse töö, ettevõtja rolli vastu, ja peaaegjalikult just seetõttu, et paindlikumalt tulla toime töö ja koduse elu ühitamisega. (...) See oli see koht, kus ma tundsin, et nii väga kui ma oma tööd ka ei armasta, ja seda rolli, ja nii äge kui see väljakutse ka ei ole, siis minu lapsed tundsid praegu vajavat kõige rohkem seda tuge, mida ainult mina ja abikaasa saame pakkuda.“ (45-aastane ema, 2 last)

Vestlusringidest ilmneb, et **taolisi ohverdusi on pidanud ennekõike tegema naised** – kui pandeemia oli tinginud olukorra, kus täisajaga tasustatud töö tegemist sai jätkata ainult üks paarisuhte osaline, sest teine pidi võtma suurema vastutuse koduste toimetuste eest, siis üldjuhul jäi esimene roll meeste ning teine naiste kanda. Tuuakse välja nii enda kui ka oma tuttavate kogemuslugusid, millest peegeldub, et ehkki ka meestega on võimalik tasustamata reproduktiivtöid jagada – ja mõningatel juhtudel ka võrdselt –, siis suurem koormus nii laste eest hoolitsemisel kui ka muude koduste toimetuste tegemisel on endiselt naistel. Juba väljendusviisist stiilis „olen saanud elukaaslase/ abikaasaga kodutöid jagada“ viitab sellele, et esmajoones kannab reproduktiivtööde tegemise vastutust naine ning mõningal juhul saab seda elukaaslasest mehega jagada, mõningal juhul mitte.

Osadel juhtudel vestlusringides osalenud naised tajuvad reproduktiivtööde sooliselt ebavõrdset jaotust ja näitavad sellega seoses üles rahulolematust, osadel juhtudel aga märkust ebavõrdsuse kohta ei tehta. Viimastel juhtudel esines sedagi, et **naised vabandasid mehi välja**, et miks viimased kodutöodes suurt rolli võtta ei saa (nt kuna mees töötab kodust eemal või mehe töökoormus on väga suur), jätmata samas märkimata, et ka naistel endil on põhjuseid, mis nende kodutööde tegemise võimalusi takistada võivad (nt et ka naised töötavad kodust eemal ja peavad seetõttu kodutöödega tegelema enne/ peale tööd või et naised, kellel on võimalus töötada kodus ja ajaliselt paindlikult, peavad üht või teist tööd tegema oma uneaja arvelt või et ka naiste töökoormus on väga suur). Sooliselt ebavõrdset reproduktiivtööde jaotust võidi (implitsiitselt) õigustada ka nii, et anti mõista, et meeste töö või tegemised on olulisemad/ väärtuslikumad.

„Ee, jah, selle koormuse jagamise kohta ma ütleks, et noh, mehega õnneks saan jagada, kuigi tema töö on ka üsna selline... noh, ta on palju kodust ära, heh – et päris tiheda graafikuga.“ (34-aastane ema, 3 last, eesliinitõõtaja)

„Kriisiga esmalt tuli tööd juurde (...). Ehkki distantsilt töötamine ei ole minu jaoks uus ja ma olen töötanud erinevates maailmajagudes ja ajavahedega, siis olukord, kus sul on samal ajal kodus kaks koolieelikut ja üliintensiivselt töötav abikaasa – vot see on täiesti midagi uut, eks. See oli tõesti suur väljakutse.“ (45-aastane ema, 2 last)

„Kuna ta (abikaasa – autorite täpsustus) tegi doktoritööd ka, siis jäigi see lasteosa kohati rohkem minu kanda.“ (31-aastane ema, 2 last, ühel lapsel erivajadus)

Esineb sedagi, et **naised on reproduktiivtööde eest vastutaja rolli üle uhked** ja leiavad, et selliselt toimides aitavad just naised „elu edasi viia“. Fookusgrupi intervjuu käigus kirjeldatu põhjal ilmneb, et sellist mitmel rindel rassiva ja sellega (näiliselt) edukalt toime tuleva n-ö naiskangelase kuvandit võivad mõningatel juhtudel toita ka naiste endi meessoost elukaaslased.

„Mu abikaasa korduvalt ütleb “müts maha naiste eest, kes lastega kodus on”. Et tema ei kujutaks ette, kui päevast päeva, iga päev niimoodi peaks rassima. Ja siis ta ütleb, et “kuidas sa õhtul veel jõuad midagi teha või öösel arvuti taga olla”. Ta ütles, et tema imetus naiste vastu on kasvanud selle pandeemia ajal veel rohkem. Nähes kõrval ka, tegelikult ikkagi, ütleme nii, et naised viivad elu edasi. (...) See on nii. Paraku on nii, nagu mulle kunagi öeldi, et “mees on küll pea, aga naine on see kael, kes pöörab mehe õiges suunas. Ja kui see kael annab järgi, siis see pea ka ei tööta.”“ (40-aastane ema, 6 last)

Kõik eelkirjeldatud väljendusviisid esindavad hoiakut, et **kodused toimetused on endiselt ennekõike naiste vastutus** ja vähemalt eksplitsiitselt seda alati ei kritiseerita. Siiski oli fookusgrupi intervjuudes ka naisi, kes sooliselt ebavõrdset tasustamata reproduktiivtööde jaotust ja iseäranis selle võimendumist pandeemia ajal väga teravalt kritiseerisid, leides, et **toimunu on märkimisväärselt murendanud saavutusi, milleni soolise võrdõiguslikkuse valdkonnas seni jõutud on**.

„Ma usun, et laiemas mastaabis see pandeemia vägagi mõjutab eriti naisi. Nii palju kui ma ümberringi kuulen, siis valdavalt ikkagi on naised need, kes õpivad lastega, kes teevad süüa, kes planeerivad, kes loobuvad tööst, vähendavad koormust, ei võta mingeid uusi pakkumisi vastu, loobuvad oma ettevõtte ehitamisest, nagu minu näol – mina loobusin, mees jäi päästma. See on tegelikult ikkagi väga levinud ja mõjutab kindlasti pikas plaanis nii naiste füüsilist tervist, vaimset tervist, tööturul edasijõudmist, karjääri... igas mõttes. Ja kindlasti kaotatakse ka pensionides. Ma usun, et sellel kriisil on ikkagi naistele, kes niigi olid ületamas seda klaaslage, väga-väga suured pikaajalised mõjud.“ (31-aastane ema, 3 last)

Märkimisväärselt kasvanud koormus mitmel rindel on just ennekõike **naiste seas toonud kaasa vaimse tervise probleeme ja läbikukkumise tundeid**.

„Püüdsin teha nii, et töötada enne kui lapsed ärkavad – noh, näiteks hommikul viiest kaheksani, ja siis peale seda, kui nad magama on läinud. Noh, siis kujuta ette – mõni kuu sellist tööd ja mis minust endast järel on... Üleväsinud täiesti, sellised ärevuse sümptomid, ja ikkagi see tunne, et nii pikalt ei jätka. Ma olen õnnetu selle kõige juures.“ (45-aastane ema, 2 last)

„Ma olen peaaegu kogu viimase aasta mõelnud, et ma õpetajana ei tule toime, emana olen läbi kukkunud, tudengina ei ole must asja ja nii edasi.“ (32-aastane ema, eesliinitöötaja)

Lastega seonduv stress

Lisaks töö ja pereelu ühitamise probleemidele süvendab lapsevanemates pandeemia ajal stressi lastega seonduv. Ehkki lastega kalduvad rohkem tegelema naised kui mehed, tõstavad muretsemist laste hakkamasaamise pärast pandeemia kontekstis esile nii naised kui ka mehed. Soost sõltumata teeb lapsevanematele muret laste toimetulek pandeemia keerulistes tingimustes.

„Mida ma natuke pelgan, mis võib kogu selle kodukontori teemaga kaasneda, on see, et me justkui oleme kodus (...), aga paraku seda reaalselt kontakti ei ole ju nii palju, kui seda olla võiks. (...) Sa nagu oled siin, aga tegelikult oled kusagil mujal. Ja see on see, mida ma kardan, et võib neile tegelikult mõjuma hakata... Ma ei ole kindel, kuidas lapse psühholoogia selle vastu võtab, et see ei muutuks nagu tõrjumiseks või hoolimatuseks või millekski muuks taoliseks. (...) Kui lõpuks oled ekraanidest eemal, siis rõõmu lastele võib olla vahel vaid viivuks, sest vahel sa oled lihtsalt hingetu ja soovid vaid vaikust.“ (41-aastane isa, 4 last)

„Ma tunnen tugevalt, et mind pole enam oma laste jaoks olemas, sest kui mul ka vaba hetk tuleb, siis ma emotsionaalselt ei jaksa enam ka talle tähelepanu pöörata. Või kui ma võtan end kokku ja lähen mängima, siis tihti juhtub, et ma ärritun väga kergesti ja see omakorda kurvastab last.“ (32-aastane ema, eesliinitöötaja)

Lapsevanemad jagavad lugusid, kuidas kriis ongi juba lastele oma negatiivse jälje jätnud. Näiteks kirjeldatakse mitmel juhul, kuidas distantsõppe sobimatus või muud pandeemia keerukused on lapsel

kaasa toonud pingete kuhjumised ja/ või õpiraskused. Kirjeldatakse olukordi, kus vanem kahtlustab lapsel erivajadust, mistõttu vajaks laps õpingute jätkamist koolis või erivajadusega laste rühmas lasteaias, kuid diagnoosi panemine on kas pandeemia tõttu veninud, terviseekspertid on otsustanud diagnoosi siiski mitte panna (st on otsustatud, et lapsel ei ole mitte erivajadus, vaid stress) või ei ole vanemad erivajaduse määramise protsessi veel ette jõudnud võtta. Kõik sellised keerukused valmistavad nii lastele kui ka nende vanematele märkimisväärseid pingeid, nõuavad suurt ajalist ja emotsionaalset ressursi laste toetamiseks ning on sestap takistuseks ka töö- ja pereelu edukale ühitamisele. **Kuna lastega tegelevad rohkem naised kui mehed, võivad säärased sotsiaal- ja haridussüsteemi kitsaskohad süvendada ka soolist ebavõrdsust.**

„Üks laps on erivajadusega – noh, tegelikult otseselt veel ei ole ametlikult, nagu päris, ütleme, puudega, aga meil on küll pooleli see protsess. On kõneprobleem väiksemal lapsel. Ta on määratud ka erirühma, aga me oleme alles järjekorras ja ei oska öelda, millal sinna saab. Oleks nagu vaja väga palju rohkem tuge talle lasteaia ja kodu poolt. (...) Väga venib see asi. Selles mõttes see pandeemia... ei ole nagu päris meil ust nina ees kinni pannud, aga noh, ilmselt venib rohkem kui tavaliselt oleks.“ (34-aastane ema, 3 last, eesliinitöötaja) „Mu laps ei ole ametlikult haridusliku erivajadusega lapseks loetud, aga protsessi käigus on selge, et üks laps vajab kontaktõpet; samas selle korraldamine pole kerge ilma Rajaleidja kadalipu jne.“ (41-aastane isa, 4 last)

Näiteks kirjeldab üks ema, kuidas vajadus tegeleda lapse pingetega ajendas teda oma palgatööst loobuma, st vahetama selle paindlikumat töö ja pereelu ühitamist võimaldava ettevõtja rolli vastu.

“Eelmisel kevadel (...) olid sellised 20-tunnised tööpäevad. (...) Sügisel hakkasime märkama esimesi märke, et meie kooli läinud lapsel kuhjuvad pinged. Me oleme erinevate spetsialistide abiga püüdnud selgitada, mis see on. Ja tundub, et ühtegi diagnoosi ei olegi peale selle, et lihtsalt väga palju muutusi ja väga ebakindel ja kõik see kokku olukord. (...) Valisime väga selgelt sellise fookuse praegu isiklikule elule.” (45-aastane ema, 2 last)

Lapsevanemate rahulolu pandeemia ajal pakutud avalike teenustega, sh pandeemia negatiivse mõju leevendamiseks kasutusele võetud tugimeetmetega

Tavapäraste avalike teenuste ning pandeemia ja piirangute negatiivse mõju leevendamiseks kehtestatud erakorraliste meetmete kasutamisel on lapsevanematel olnud nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi. Erakorralistest tugimeetmetest pälvivad **kiidusõnu** järgmised: toidupakid ja lasteaedade kohatasu vabastus, aga ka arvutite ja muu vajaliku tehnika võimaldamine abivajajatele ning näomaskide jagamine suurtele peredele. Toidupakkide osas rõhutati, et iseäranis suureks abiks töö ja pereelu ühitamisele olid pakid, mis sisaldasid valmistoite või lihtsasti valmistatavaid toite, mille valmistamine ei võtnud lapsevanematelt palju aega või mida lapsed ise valmistada said. Joonistus välja, et kohalike omavalitsuste lõikes on lähenemine, kas võimaldada peredele pigem valmistoite või kuivaineid, erinenud. Riiki tunnustati aga selle eest, et erinevalt pandeemia algusajast on pandeemia järgnevates etappides võimaldatud erivajadustega lastel kontaktõppes osaleda.

„Mis mulle meeletult meeldib, on meie kooli toidupakid, mida meie vanim laps siis ka saab (...). Selles pakis pole mitte kuivained vms, vaid Mamma valmistoidud, mida ka viieaastane oskab mikrouuni panna.“ (32-aastane ema)

„Meil linn tegi kiirelt otsuse lasteaia tasuta vabastada vanemad, vaatamata sellele, kas laps käib edasi lasteaias või mitte. (...) Kahe lapse lasteaia arved on tavaliselt, koos toiduga, olnud üle kolmesaja euro kuus. Ja kui see langeb nüüd vähemalt ühe kuu ära, (...) siis on juba 600-eurone erinevus. Ehk see siis katab tegelikult päris kenasti selle lisanduva toidukulu, mis meil tekib sellest, et kõik lapsed on kodus. Nii et see on olnud hästi-hästi tänuväärne käik.“ (31-aastane ema, 3 last)

Samas oli fookusgrupi intervjuudel ka lapsevanemaid, kelle hinnangul nt lasteaedade kohatasu vabastus peredele suureks abiks ei olnud, st töö ja pereelu ühitamisele (vähemalt naiste puhul) kaasa ei aidanud.

„Mina tean, et meil on praegu vallas siin, kui lasteaialaps koju jääb, et siis ei pea kohe tasu maksma. Aga see on selline kahe teraga mõõk, eks ole? Kui laps on kodus, siis las ta jääb, kohe tasu küll ei maksa, aga ega ma ei saa enda vähestki tööd teha. Et see nagu väga midagi ei aita.“ (31-aastane ema, 2 last, ühel lapsel erivajadus)

Just naised tõstavad tugevalt esile lastehoiuteenuse lahtihoidmise vajadust, illustreerides seda kogemuslugudega, kus lasteaedade kinnioleku ajal ei olnud neil peaaegu üldse võimalik tasustatud tööle keskenduda.

„Kevad oli meie jaoks hästi raske. Me olime mehega siis kodus, ja olla siis samal ajal... teha tööd ja siis lastega tegeleda — see oli ikkagi paras väljakutse. Aga nüüd nad käivad lasteaias, sest ma sain aru, et vastasel korral ma pean lihtsalt võtma puhkuse selleks, et jõuda oma töösju ära teha. See lihtsalt ei ole muudmoodi võimalik.“ (39-aastane ema, 3 last)

Negatiivseid kogemusi tuuakse aga välja ennekõike seoses erivajadusega laste tugiteenustega, mille osas leitakse mitmel juhul, et need on pandeemia ajal katkenud või muutunud väga raskesti kättesaadavaks ning see võib avaldada väga negatiivset mõju nii lapsevanemate (st ennekõike naiste) töö ja pereelu ühitamise võimalustele kui ka vaimsele tervisele.

„Minu erivajadusega laps pole aasta otsa saanud praktiliselt ühtegi rehabilitatsiooniteenust, mida lasteaed ei paku. Lasteaias on olemas küll eripedagoog, kuid seal ei ole logopeedi. (...) Lapsed lihtsalt jäävad maha. (...) Mina teen (...) tööd, päevad läbi koosolekutel, ma ei saa teda juhendada. (...) Hariduslike erivajadustega mitte-tegelemine, isegi praeguses olukorras, ja just laste puhul, (...) esitab hiljem „arve“. Ja minu võime seda kompenseerida on ka piiratud (...). Ma põlen lihtsalt ise läbi.“ (38-aastane ema, 1 laps, lapsel erivajadus)

Lapsevanemate rahulolu kriisijuhtimisega

Valdav osa vestlusringides osalenud lapsevanematest on **kriitilised selles osas, kuidas riik kriisi juhtinud on**. Esile tõstetakse nii kehva planeerimist (st lühiajalisi ja ootamatuid, kohati eelnevate seisukohtadega vastuolus olevaid otsuseid), ebapiisavat otsustamisjulgust, kohati põhjendamatu otsuste tegemist (nt koolide sulgemine üle Eesti, kui viirus levis kiiresti vaid Tallinnas), liigset vastutuse seadmist üksikisikule, vähest koostööd erasektoriga kui ka ebaõnnestunud kommunikatsiooni, sh ebaselgeid sõnumeid, infopuudust, vähest empaatiat ja inimeste hirmutamist. Just kriisikommunikatsioon on see, mille osas lapsevanemate kriitika on kõige teravam, kusjuures tuuakse välja ka mitmeid reaalelulisi probleeme, mida nemad kehva kommunikatsiooni tagajärjedena näevad: ebaedukas võitlus pandeemia ulatusega ehk viiruse jätkuvalt mastaapne levik, vajalike ettevalmistuste tegemata jätmine haridussüsteemis üldisele kaugõppele üleminekuks, laste ja täiskasvanute vaimse tervise probleemid, ning vaktsineerimissüsteemi ebatõhus toimimine.

„Minu jaoks kriisikommunikatsioon on kõige suurem etteheide üldse selle pandeemia puhul. Mis kõige olulisem, minu arust, on täielikult olnud puudu empaatiast. Ehk siis erinevatest järgmistest sammudest rääkimine või uute piirangute kehtestamine toimub nagu kiriku kantslist: lihtsalt alla lugemine, et nüüd te teete seda, seda, seda, seda, seda, seda ja seda. Kuhu jääb see „sandwich“? Kuhu jääb see, et meil kõigil on raske, kuhu jääb see „meie“-vormis rääkimine? Selline julgustav, turgutav sõnum, et meie koos saame sellest jagu? Et otsustajad (...) julgustaks inimesi mõtlema laiemalt just positiivsetele aspektidele. Seda kõike saaks hoopis teistmoodi korraldada. Sellist marinakaljurannalikku, emalikkusest õhkuvat juhtimisstiili oleks vaja siia pandeemiasse. Ja samuti kommunikatsiooni selguse küsimused. Väga heaks näiteks siin on ju Uus-Meremaa, kus on ühelt poolt selline empaatiline suhtlemisstiil ja teiselt poolt on olnud selline selge olukorra edastamine rahvale.“ (31-aastane ema, 3 last)

„Hästi tugev signaal oli see juba eelmise aasta kevade lõpus, ja valitsus levitas ka oma asutuste kaudu seda, et sedasorti lockdowni, nagu eelmine kord oli, enam ei tule. Tegelikult liiga kergekäliselt anti see lubadus, millega käis käsikäes ka see, et ei tehtud ettevalmistusi sellise asja jaoks. Et lasteaiaid ja koolid tegelikult ei olnud sügiseks sugugi valmis. Ja sügisel oli hästi tugev see kommunikatsioon, et „olgu-olgu, isegi kui lähed vanemad klassid distantsõppele, siis algklassse me ei saada.“ Hästi-hästi tugevalt anti selline signaal välja, mis on minu arust väga suur viga. Jällegi jäädvadi need ettevalmistused tegemata. Ja mida tegelikult oleks pidanud haridus- ja teadusministeerium suvi otsa tegema, on hästi tugev distantsõppe süsteemi loomine, meetodika loomine, õpetajate ettevalmistamine selleks, materjalide ettevalmistamine. Aga see toimus ikka väga nõrgalt.“ (31-aastane ema, 3 last)

„Tõenäoliselt kirjutatakse sellest kommunikatsiooniõpikuid kunagi, sellest pandeemia-aastast. Üks asi, mis on minu jaoks täiesti mõistusevastane, (...) on see pidev riiklikult kõige kõrgemal tasemel hirmutamine: „Kui sa ei tee seda, siis sa oled vanaema mõrvar!“ või „Kui sa teed seda, siis sureb su vanaisa!“ või et „Kui te nüüd ennast kokku ei võta, siis ei tule suve!“ jne jne. Ja olgem ausad, 90% inimesi on ju korralikud. Ehk siis... kui sa kogu aeg neile kuulutad, et „sa käitud halvasti, sa käitud

valesti, sa ei võta ennast kokku“, siis see süvendab kõikide nende inimeste, kes pingutavad, frustratsiooni: tekib depressioon ja lapsed lähevad sealjuures paanikasse: „miks ma ei tohi minna? Kas ta nüüd sureb ära, kui ma korra temaga viis minutit rääkisin üle aia?“. Noh, sihukesed suured mustad plakatid linnapildis või karjatused sotsiaalmeedias, riiklikult kõrgel tasemel – see on ennekuulmatu, et sellist asja tehakse!“ (45-aastane ema, 2 last)

Lapsevanemad teevad poliitikakujundajatele terve rea **ettepanekuid**, mida teha, et pandeemia negatiivset mõju leevendada või et pandeemia jätkudes saaks kriisi edaspidi hallatud edukamalt. Pandeemia negatiivse mõju leevendamiseks oodatakse riigilt ja omavalitsustelt märksa enam tuge kui seda seni on pakutud. Tuuakse välja, et Eestis on lapsevanemaid toetavaid meetmeid olnud vähe ja olemasolevad ei ole piisavalt hästi sihistatud ja kättesaadavad. Osade vestlusringis osalenute hinnangul võiks lapsevanemaid aidata **rahaline toetus**.

„Mingeid erilisi meetmeid lastega peredele küll ei ole väga kehtestatud. Lätist on ju kuulda olnud, et peresid toetatakse vist ühekordse 500 euroga (...). Et kuigi see ei ole võib-olla lõpp-kokkuvõttes väga suur summa, arvestades sellega, kui paljud kaotavad tööd, või naised peavadki minema osakoormusega tööle (...), siis mulle tundub ikka, et see on märgiline, kui riik väärtustab lastega perede tööd ja märgib ära sellise meetmega, (...). See annab signaali, et „me näeme, et teil on raske ja meie tunnustame teie tööd ja tahame natuke leevendada.“ (31-aastane ema, 3 last)

Lisaks pakutakse välja, et lapsevanemad vajaksid riigi või KOVi võimaldatud **super-/ kovoisioone ning privaatsid töö tegemise ruume**.

„Mis minu jaoks on kõlama jäänud (...) just neid inimesi kuulates, kes teevad kodukontorit – tegelikult on väga suur vajadus mingisuguse sihkese privaatruumi järgi, mis samas on kodust eemal. (...) Inimestel lihtsalt ei ole võimalik astuda korraks oma kodusest möllust eemale kuhugi privaatruumidesse. Samas (...) siin on vallale kuuluvaid kontorihooneid, (...) mis põhimõtteliselt seisavad tühjana.“ (38-aastane ema, 1 laps, lapsel erivajadus)

Ühe ideena, kuidas lapsevanemaid pandeemia ajal toetada, on pakutud välja ka **lisapuhkepäevad**. Vestlusringis oli sellel mõttel nii pooldajaid kui ka vastaseid. Viimaste seas olid esindatud ennekõike kas õpetajad, kellel on niigi tavapärasest pikem puhkus, või siis paindlikus vormis (nt ettevõtjana) töötavad inimesed, kellel on vaja tööd ära teha, puhkepäeva lihtsalt võtta ei saa ja seega pakub sellisel juhul tuge pigem rahaline toetus, mille abil on võimalik vajalikke koduteenuseid (nt valmistoidu koju tellimist, lapse hoidmist või õpetamist) sisse osta.

„Täiendav vaba päev nädalas lastega seotud asjade tegemiseks oleks imeline meede, hetkel tuleb kõik oma vaba aja ja taastumise võimaluste arvelt.“ (42-aastane ema, 3 last)

„Kuna ma olen õpetaja, siis meil on väga pikk puhkus (...). Leian, et see lisapuhkepäevade arv ei mõjutaks. Minule see midagi juurde ei annaks, võib-olla teistele, jah, kellel see puhkus on kuu aega, siis kindlasti.“ (40-aastane ema, 6 last)

Pikemas plaanis soovitatakse aga riigil **arendada oma kriisijuhtimise võimekust** ja kujundada riigivalitsemisstruktuur ümber sellistelt, et edaspidi oleks võimalik kriise juhtida edukamalt.

„Kriisijuhtimist ei ole. Kriisikommunikatsiooni juhtimist ei ole. Küsiks välismaalt koolitusi, kui me ise ei mõista. Kompetentsi maailmas on.“ (41-aastane isa, 4 last)

„Riigil võiks olla mingi innovatsioonikeskus, mis toimiks tavapärasest riigisüsteemist teisiti, suudaks erasektoriga koostööd teha, nendega koostöös viia ellu kiireid ja vajalikke lahendusi.“ (42-aastane ema, 3 last)

Arvukalt ettepanekuid teevad lapsevanemad ka **haridussüsteemi arendamiseks**. Kõlama jäävad järgmised ideed: fookus digiteemadele, fookus vaimsele tervisele, distantsõppekeskuse ja tugiisikute süsteemile aluse panemine, veebipõhise kooli loomine, koolide pingeridade keelustamine, pandeemia ajal koolist väljalangenud laste ja noorte kooli tagasi võtmine ning hariduse üleüldiselt senisest suurem väärtustamine riiklikus hariduspoliitikas.

POLIITIKASOOVITUSED

... mida võtta arvesse pandeemia jätkumise korral

- **Suurem riiklik ja kohalike omavalitsuste tugi lapsevanematele ja meetmete mitmekesisus.** Toetada lapsevanemate, naiste ja meeste, edukat toimetulekut kriisiga, sh ennekõike töö ja pereelu ühitamist ning (vaimset) tervist senisest tugevamalt, töötades välja vastavad tugimeetmed. Meetmed peavad arvesse võtma vajaduste mitmekesisust nii sugude kui ka teiste gruppide lõikes. Näiteks üksikvanemate ja suurperede vanemate vajadused võivad olla üsna erinevad. Üksikvanemad võivad vajada psühhosotsiaalset tuge üksindustunde leevendamiseks ja vaimse tervise probleemide ennetamiseks, aga ka toidu ja ravimite kojukandeteenust, tuge lapse eest hoolitsemisel jne, suurperede vanemate jaoks võib aga väga oluline olla hoopis võimalus kasutada privaatseid töö tegemise ruume. Kui mitmed märgitud teenustest kuuluvad ennekõike omavalitsuste vastutusvaldkonda, siis nt psühhosotsiaalne tugi üksikvanematele peaks olema korraldatud riiklikult, kuna see teenus ei ole seotud konkreetse piirkonnaga (st tuge saab pakkuda telefoni teel mis-iganes Eesti piirkonnast) ja teenuse üleriigiliselt ühtlase kvaliteediga pakkumine eeldab ühtse riikliku süsteemi loomist.
- **Fookus üksikvanematele.** Lastehoiuteenuste osutamise piiramisel tuleb kindlustada, et on tagatud tugi üksi last kasvatavatele inimestele, kel ei pruugi olla lähedasi, kellega jagada laste eest hoolitsemise vastutust. Kui meetmena otsustatakse kasutada puhkusepäevade töötasu hüvitamist, nagu erivajadusega laste vanematele 2020. a eriolukorra ajal, siis seda meedet peaks saatma rahaline hüvitis, mis annab vanematele võimaluse valida, kuidas nad oma palgatöö ajal lastehoiu korraldavad (nt palkavad ise koju jäämise asemel lapsehoidja vms). Üksnes puhkuse hüvitamise meede suunab naisi rohkem koju jääma, mis avaldab veelgi negatiivset mõju naiste seisundile tööturul ja töökohtades (eeldades, et edutatakse ja kõrgema tasuga premeeritakse töötajaid, kes töötavad rohkem tunde, ilma katkestusteta) ning ei toeta soolist võrdsust.
- **Laste tootlustamine lasteasutuste ajutisel sulgumisel.** Lapsevanemate reproduktiivtööde koormust lasteasutuste ajutise sulgemise ajal aitab vähendada KOVide organiseeritud toidupakkide või valmistoidu jagamise teenus, seega sellega tuleb jätkata. Töö ja pereelu ühitamisele aitab kaasa see, kui toidupakid sisaldavad pigem valmistoite või kiiresti valmistatavaid toite, mitte nt kuivained, millest toidu valmistamine on aeganõudev ning takistab seega lapsevanemate töö ja pereelu ühitamist.
- **Piirangute suurem paindlikkus.** Kehtestatavad piirangud ja tugimeetmed peaksid olema paindlikumad kui seni. Näiteks kui enne piirangute leevendamist oli kontaktõppes osalemine lubatud ainult erivajadusega lastele, siis edaspidi võiks seda võimaldada ka nende perede lastele, kellel on selleks põhjendatud vajadus: nt lastele, kellel ei ole (veel) erivajadust diagnoositud, kuid kes haridusasutuse poolset spetsialistide tuge väga vajavad, või eesliinitöötajate ja/ või üksikvanemate lastele, kellel täiskasvanupoolne tugi sageli puudub, kuid kes seda vajavad. Otsused vajaduste rahuldamise osas võiksid jääda koolipidajatele, kes võivad otsustamise delegeerida ka haridusasutustele.
- **Lähisuhtevägivalla ohvrite toetamine.** Pandeemia ja sarnaste kriiside olukorras peab riigil olema detailne tegevuskava (sh vastused küsimustele, kes, mida, millal ja kuidas teeb), kuidas muutunud olukorras parimal moel kaitsta ja toetada lähisuhtevägivalla ohvreid. Seega peab Sotsiaalministeerium või tema allasutus sellise tegevuskava looma. Kava loomisel tuleb arvesse võtta nii Eesti COVID-19 pandeemia kogemust ja seonduvaid õppetunde kui ka rahvusvaheliste organisatsioonide (RVOde) soovitusi. COVID-19 pandeemia kontekstis on mitu RVOd kaardistanud lähisuhtevägivallaga tegelemise häid praktikaid³⁷, mida saaks riikliku

³⁷ Vt nt: EIGE (2021). The Covid-19 pandemic and intimate partner violence against women in the EU. <https://eige.europa.eu/publications/covid-19-pandemic-and-intimate-partner-violence-against-women-eu> (31.05.2021).

tegevuskava koostamisel eeskujuks võtta. Lisaks juba hästi toimivatele tegevustele ja teenustele ohvriabi valdkonnas, tuleks Eestis edaspidi rohkem tähelepanu pöörata sellele, kuidas ergutada kolmandaid osapooli lähisuhtevägivallast teatama, sest seda tehakse Eestis veel vähe, kuid just see võib pandeemia tingimustes vägivalda toimepanijaga koos koju „lukustatud“ vägivaldaohvrite jaoks olla ainus pääsetee vägivalda eest.

- **Piirangute ja tugimeetmete soolise mõju hindamine.** Olulisemate ja potentsiaalset suurt mõju omavate meetmete puhul tuleks hinnata nende soolist mõju – kui see ei ole pandeemia ajasurvest tulenevalt tehtav poliitika eelselt, siis vähemalt rakendamise käigus või järgselt, et teha tõendus põhiseid järeldusi selle meetme vajadusel (nt pandeemia jätkudes) uuesti rakendamise põhjendatuse kohta.
- **Tihe ühiskondlike sektorite, poliitikavaldkondade ja valitsemistasandite vaheline koostöö.** Toetamiseks soolist võrdõiguslikkust pandeemia ajal senisest tugevamalt, vältides sealjuures piirkondliku ebavõrdsuse teket, on oluline valitseda riiki võrgustikupõhiselt (*network based governance*)³⁸ ehk ühiskondlike sektorite, poliitikavaldkondade ja valitsemistasandite vahelises koostöös, töötamaks kriisisituatsioonide jaoks vajalikke kiireid, innovaatilisi ja nutikaid lahendusi välja võimalikult tulemuslikult. Institutsionaalses plaanis võib see tähendada näiteks riikliku innovatsioonikeskuse vms sektorite-, poliitikavaldkondade- ja valitsemistasandite ülesele koostööle orienteeritud institutsiooni loomist. Soolise võrdõiguslikkuse valdkonnas täpsemalt peaks see hõlmama järgnevaid tegevusi. Esiteks, kohalike omavalitsustega pidevat suhtlust pidava ühiskondlike sektorite (st nii avalik-, era- kui ka kolmas sektor), poliitikavaldkondade (sh sotsiaal- ja haridusvaldkond) ja valitsemistasandite (st keskvalitsus ja kohalik omavalitsus) ülesele töörühma loomine, pakkumaks omavalitsustele järjepidevat nõustamist, kuidas toetada lapsevanemate töö ja pereelu ühitamise võimalusi parimal moel (nt mida võiksid KOVide toidupakid sisaldada, millistele lastele võimaldada kontaktõpet, ning kuidas veel abivajajaid kriisi ajal kohalikul tasandil toetada). Selline nõustamine on vajalik mh selleks, et vältida piirkondliku ebavõrdsuse teket töö ja pereelu ühitamise võimalustega seonduvalt (nt kuna ühtedes KOVides on parem teadlikkus ja seeläbi suutlikkus vanemaid toetada kui teistes). Töörühmas esindaksid riiki nii Sotsiaalministeeriumi kui ka Haridus- ja Teadusministeeriumi eksperdid ning vastavalt Soolise võrdõiguslikkuse seadusele (vt SoVS § 9 lg 2¹) ka asjaomased huvigrupid³⁹. Valitsemissüsteemi ümberkujundamine selliselt, et see oleks paremini kooskõlas kaasaegsete valitsemisteooriate põhimõtetega, on soolise võrdõiguslikkuse perspektiivist oluline mh selleks, et aidata kaasa Soolise võrdõiguslikkuse seaduse (sh eelviidatud normi) senisest paremale rakendamisele. Teiseks tegevuseks, mida soolise võrdõiguslikkuse toetamiseks riigivalitsemissüsteemi ümber kujundades teha, on uuenduslike ja sektoriteüleste lahenduste välja töötamine, võttes mh eeskujuna teiste riikide headest praktikatest (nt erasektori initsiatiivist Iirimaal, kus Airbnb koostöös Safe Ireland'iga pakkus lähisuhtevägivalda ohvritele tasuta erakorralist majutust, vastamaks riigi vähenenud võimekusele ohvrite pandeemia ajal majutada). Ka Eesti riigil peaks olema valmisolek taolisi initsiatiive vastu võtta ja nende toimimist toetada, aga ka omalt poolt sarnaseid koostöövõimalusi algatada.

... mida võtta arvesse pandeemiast väljumiseks

- **Fookus soolise võrdsuse edendamisele.** Kuna on alust eeldada, et pandeemia pööras soolise võrdsuse valdkonnas tehtud edusamme tagasi ka Eestis, on kaotsiläinu tasandamiseks tarvis edaspidi soolise võrdsuse edendamisega tegeleda jõulisemalt, mh soolise võrdõiguslikkuse poliitikavaldkonda rohkem ressursse panustades kui seda seni on tehtud. Osa kriisi negatiivset

³⁸ Koppenjan, J. and Klijn, E.-H. (2004). Managing Uncertainties in Networks. A network approach to problem solving and decision making. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

³⁹ Soolise võrdõiguslikkuse seadus. RT I, 10.01.2019, 19. <https://www.riigiteataja.ee/akt/738642?leiaKehtiv>

mõjust soolisele võrdsusele võib olla lühiajaline (nt töö ja pereelu tasakaal taastub peredes, kus abi saadakse sellest, et laps läheb jälle lasteaeda või kooli). Pikaajalise negatiivse mõju (naiste takerdumine karjääriredelil, vähenenud võimalused täisajaga töötada, süvenev palgalõhe) tasandamiseks on vaja naiste tööturuolukorrale ja soolisele võrdsusele kriisist väljumise meetmete väljatöötamisel eraldi tähelepanu pöörata. Sealjuures peaks silmas pidama erinevusi soogruppide sees, sest inimese vanus, lapsevanemaks olemine, erivajaduse olemasolu ning töösuhte vorm võivad soole lisaks muuta inimesed haavatavamaks pandeemia negatiivsele mõjule ja/ või takistada riiklikest kriisi mõju pehendamiseks rakendatud meetmetest kasu saamist. Lisaks tuleks lähikuudel ja -aastatel pandeemia ja selle ohjamiseks rakendatud meetmete mõju soolisele võrdsusele silmas pidada siis, kui tehakse otsuseid sotsiaaltoetuste, -hüvitiste, peretoetuste, lapsevanemate puhkuste jm sotsiaalkaitsemeetmete osas. Avaliku sektori kärped, kui neid plaanitakse, ei tohiks süvendada negatiivset mõju soolisele võrdsusele. Seega on oluline meetmete ja kärpete plaanisel viia läbi analüüsid, mis keskenduvad soolisele ja jaotuslikule mõjule.

- **Vaimse tervise toetamine.** Sotsiaalministeeriumi, vaimse tervise staabi ja keskuse ning teiste asjaomaste institutsioonide poolt vaimse tervise kriisi ületamiseks rakendatavad meetmed peaksid arvestama sooliste erinevustega vaimse tervise probleemide esinemissageduses ehk abinõud peavad olema sootundlikud. Näiteks on Ühendkuningriigis tehtud uuring, mis kaardistas inimeste vaimset tervist COVID-19 eriolukorra ajal ning leidis, et ärevust ja depressiooni kogesid sagedamini naised, enesevigastamise ja suitsiidimõtteid mehed, kuid tegelikult vigastasid ennast rohkem naised⁴⁰. Ka vaimset tervist kahjustavate pingete allikad võivad naistel ja meestel olla erinevad. Näiteks kogevad töö ja pereelu ühitamise raskusi rohkem lastega naised ja üksikvanemad ning pingete kuhjumine võib tuua kaasa vaimse tervise probleeme.
- **Uuringute läbiviimine.** Kujundamiseks pandeemia jätkumise või uute kriiside puhkemise korral poliitikaid tõenduspõhiselt, tuleks ka pandeemialainete vahepealsel ajal uurida pandeemia ja meetmete mõju erinevatele ühiskonnagruppidele, sh naistele ja meestele. Näiteks tuleks luubi alla võtta eesliinitöötajate kogemused pandeemia ajal, sh nende töö ja pereelu ühitamise võimalused ning elanikkonna kogemused lähisuhtevägivallaga. Lisaks tuleb varasemast rohkem tähelepanu pöörata sellele, kuidas leida senisest mõjusamad viisid ühiskondlike hoiakute muutmiseks – seda nii seoses lähisuhtevägivallaga (nt hoiakut, et kodus aset leidev vägivald on eraasi ja seetõttu ei peaks kolmandad osapooled pealt nähtud/ kuulnud tegudest teada andma) kui ka soolise võrdõiguslikkusega laiemalt.

METOODIKA

Andmed pärinevad järgmistest allikatest:

- Kaks fookusgrupi intervjuud lapsevanematega, mis viidi läbi 2021. a märtsis ning kus osales kokku 16 vanemat (nii emad kui isad), sh eesliinitöötajad, erivajadustega laste vanemad, maapiirkondades elavad vanemad;
- Kolm individuaalintervjuud poliitika kujundamisega tegelevate ekspertidega sotsiaalala, võrdsuspoliitikate ja ohvriabi poliitika valdkonnast, mis viidi läbi 2021. a märtsis ja aprillis;
- Rahvusvahelised uuringuaruanded.

Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Fookusgrupi intervjuude mahukat kvalitatiivandmestikku analüüsid keskenduti sealjuures sooperspektiivile, st tulemuste n-ö

⁴⁰ Public Health England. (2021). Research and analysis. 5. Gender Spotlight.

<https://www.gov.uk/government/publications/covid-19-mental-health-and-wellbeing-surveillance-spotlights/gender-covid-19-mental-health-and-wellbeing-surveillance-report> (05.05.2021)

tavapärase kirjeldamise asemel pöörati ennekõike tähelepanu osalejate kogemustele, kus käsitleti selliseid teemasid nagu soopõhine vastutuse jaotus kodutöodes ja laste eest hoolitsemises, emade ja isade võrdsed võimalused pandeemia ajal tasustatud tööd teha jne, tuues analüüsi käigus välja andmestikus ilmnenud mustrid ja tähendusrikkad näited (tsitaadid) mustrite illustreerimiseks.

Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Haugas, S., Sepper, M.-L. (2021). COVID-19 pandeemia sotsiaal-majanduslik mõju soolisele võrdõiguslikkusele. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Rahastus ja märkused:

Siinne analüüs on tehtud RITA 1 projekti "COVID-19 seotud majandusmõjude ning nende pehendamiseks mõeldud poliitikameetmete tõhususe hindamine" raames. Projekti eesmärk on pakkuda ajakohast ja kvaliteetset sisendit koroonaviiruse pandeemiast tingitud kriisi lahendamiseks ning hinnata kriisi leevendamiseks välja töötatud kriisi leevendusmeetmete majanduslikku mõju.

Uuringu tellijaks on SA Eesti Teadusagentuur ja tööd rahastatakse Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti Teadusagentuuri programmist RITA ja Eesti riigi eelarvest.

Uuringut viivad läbi Tartu Ülikool (juhtpartner), SA Poliitikauuringute Keskus Praxis ja Eesti Rakendusuuringu Keskus CentAR OÜ.

Projekti materjalid:

- <https://c19majandus.ut.ee/avaleht>
- <http://www.praxis.ee/tood/covid-19-sotsiaal-majanduslik-moju/>